

SPROG- KRÆSEN

Nyt fra
Den Danske
Sprogkreds 10

23. marts
2021

Hør den lille stær, den er åh så fornøjet. Det er en børnesang, de fleste af os kan synge med på. Sangen er aktuell her i det tidlige forår, hvor de små spurvefugle vender tilbage til Danmark efter et vinterophold under varmere himmelstrøg, og snart vil vi kunne høre deres sang. Men hvem var det nu, der skrev denne sang? Og hvordan kan det være, at sangen ikke findes i Højskolesangbogen? Vi fortæller historien om en sprogbekvidst, dansk forfatter, hvis sange var forbudt i Danmarks Radio fra 1948 til 1963.

I dette nummer af *Sprogkræsen* har vi også et tema om sundhed, herunder oprindelsen af ordet vaccine og en kritisk tilgang til det nye forskel mellem at dø af og at dø med en sygdom. Endelig anmelder vi som altid nye bøger om dansk sprog.

Den Danske Sprogkreds' bestyrelse

Lise Bostrup (formand og redaktør)
Lone Rytsel (næstformand)
Ingelise Hallengren (kasserer)
Irina Bjørnø, Michael Falkendorf,
Dan Hellum og Rainer Verhoeven
Suppleant: Annelise Jarvis Hansen

www.DenDanskeSprogkreds.dk / Facebook: [DenDanskeSprogkreds](https://www.facebook.com/DenDanskeSprogkreds)
[folkeskolen.dk/blogs/den-danske-sprogkreds/youtube](https://www.folkeskolen.dk/blogs/den-danske-sprogkreds/youtube)

Indhold

Siden sidst Dansk Sprogkreds' arbejde under coronakrisens. 3

Artikler

Lise Bostrup: *Harald Bergstedt – en sprogræsen digter, der tog fejl*s. 4
Jens Raahauge: *Fat om sproget og grib om ordet*s. 10
Lise Bostrup: *Ringer klokken elleve eller elve?*s. 12
Dan Hellum og Lise Bostrup: *Vaccine*s. 15
Michael Falkendorf: *Dør man af eller med covid-19?*s. 16
Farshid Tehrani: *Fra Karaj til Rigshospitalet*s. 17

Anmeldelser

Jens Raahauge: *Med professorhatten på*s. 20
Anne Pia Thoregaard: *Ugler i mosen*s. 22
Lise Bostrup: *Perler for svin*s. 24
Lise Bostrup: *Kampen om sproget*s. 24
Lise Bostrup: *Emojis*s. 26

Er du sprogræsen?

Lise Bostrup: *Ligge eller lægge?*s. 28
Lise Bostrup: *Kan man købe grøntsager i grønthandleren?*s. 30
Johan de Mylius: *Strik, strak, struk*s. 30
Johan de Mylius: *Så er der virak i vælten*s. 31

Den Danske Sprogkreds' program marts - september 2021s. 32

Kontakt Lise Bostrup

Herlufsholmvej 11,
2720 Vanløse
DenDanskeSprogkreds@gmail.com
Tlf. 38 74 36 00 / 26 71 78 37

Abonnement på Sprogkræsen

Sprogkræsen udkommer 4 gange om året.
Papirudgave: 300 kr. pr. år eks. porto
Elektronisk udgave: 200 kr. pr. år
ISSN 25967347

Medlemskab af

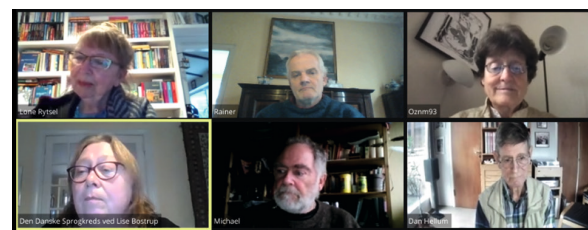
Den Danske Sprogkreds

250 kr. pr. år inkl. årets udgivelser og
entré til Sprogkredsens arrangementer
Nordea 2128 0714426052
Mobilpay 26 71 78 37

Siden Sidst

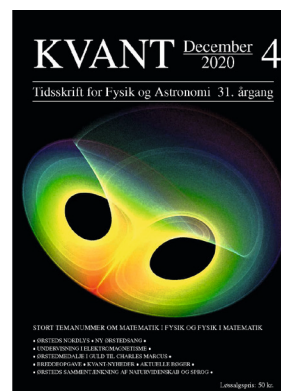
Den Danske Sprogkreds' blad, *Sprogkræsen* udkommer 4 gange om året med nyheder, baggrundsartikler, anmeldelser og debat om det danske sprog. Det første nummer kom i oktober 2018. Medlemmerne får bladet gratis, men det er også muligt at tegne abonnement.

Corona-epidemien har ikke slået Den Danske Sprogkreds omkuld. Både Sprogkredsens bestyrelse og dens arbejdsgrupper har afholdt deres møder digitalt. Her er et skærmbillede fra bestyrelsesmødet den 18.2.21: Øverste række: Næstformand **Lone Rytsel**,

sekretær **Rainer Verhoeven** og kasserer **Ingelise Hallengren**. Nederste række: Formand **Lise Bostrup** og bestyrelsesmedlemmerne **Michael Falkendorf** og **Dan Hellum**.

Naturvidenskab og humaniora virker ofte som to helt forskellige måder at tolke verden på, men tidsskriftet *Kvant* bragte i december 2020 en artikel af Sprogkredsens formand, Lise Bostrup, om **H.C. Ørstedes forsøg på at udvikle en kemisk terminologi** på dansk ud fra de samme ideer, som han brugte til at skabe nye danske ord. Artiklen findes i en lidt anden form i *Sprogkræsen* nr. 7, juni 2020.

Harald Bergstedts sang om en lille hasselmus, som efter en hård vinter ”går af sin hule til sol og liv igen” var engang en populær børnesang. Tegning af Gert Ejton, marts 2021.

Harald Bergstedt

– en sproglæreren digter, der tog fejl

De fleste danskere kender børnesangene *Hør den lille stjerne*, *Jeg ved en lærkerede* og *Solen er så rød, mor!* De tre smukke børnesange er skrevet i 1920'erne af forfatteren Harald Bergstedt. Men kun få ved, at det var forbudt at afspille dem i Danmarks Radio fra 1948 og frem til 1963.

Af Lise Bostrup

Harald Bergstedt, der var født i Køge i 1877, havde en lidt rodet ungdom. Han var begyndt at studere teologi, men studiet var ikke nogen succes.

Efter at være droppet ud af studiet lagde han kristendommen på hylden og rejste rundt og underviste som vikar i diverse skoler om dagen og drak og skrev om aftenen og om søndagen.

Så mødte han sin første kærlighed, giftede sig, satte flasken på hylden og sluttede sig til afholdsbevægelsen og begyndte at skrive artikler om kultur og politik til dagbladet Socialdemokraten.

Forfatter

Bergstedt var noget af en skrivekugle, og i årene 1913-1921 skrev han ved siden af journalistikken bl.a. fire bind digte med fællestitlen *Sange fra Provinserne*, ca. 40 små teaterstykker beregnet til opførelse af amatørteatergrupper med tilknytning til Socialdemokratiet, et ukendt antal lejlighedssange og en række børnesange.

Han var meget anset, og det socialdemokratiske forlag Fremad udgav et udvalg af hans digte med titlen *Solkarrusellen* i 1938 med forord af det daværende socialdemokratiske folketingsmedlem og den senere kulturminister, Julius Bomholt. Heri hed det bl.a.:

Bag de enkelte Digte lever en Tro paa Folket og den Menigmand, der er Folkets Marv. En Tro paa den uforbløffede, sunde Hverdagsfornuft. Bag det muntre Maskespil er der en stædig Tillid til Det Menneske, der lever i Folkets Fællesskab og dog samtidig vokser i Selvstændighed og Myndighed og menneskevenlig Munterhed. ... Den fortjener at blive en Folkebog.

Kollektiv litteratur

Bergstedt var inspireret af Julius Bomholt og hans tanker om arbejderkultur og arbejderlitteratur (*Arbejderkultur*, 1932), der ikke – som aristokratiets og borgerskabets forfattere – satte individet i centrum, men fokuserede på den undertrykte klasse.

Det kunne man gøre på flere måder.

Martin Andersen Nexø valgte den socialistiske realisme, som var et helt bestemt koncept med en positivt helt fra arbejderklassen, der både kunne fungere som et produkt af samfundsforholdene og et forbillede for arbejderklassen. Firbindsværket *Pelle Erobreren* er et eksempel på denne litteratur.

Hans Kirk gik en anden vej. I romanen *Fiskerne* fra 1928 brød han med den traditionelle romanstruktur med en hovedperson og beskrev en gruppe fiskere, der i hans optik var et produkt af samfundsforholdene.

Nexø og Kirk var kommunister. Bergstedt var socialdemokrat og pragmatiker. Nexø og Kirk ville lære folk noget. Det ville Bergstedt også, og det ser man i hans artikler i Socialdemokraten. Han ville imidlertid også støtte sammenholdet i de socialdemokratiske partiforeninger rundt omkring i landet, og til det formål arbejdede han med opførelse af talekor, hvor grupper af amatørskuespillere gik op på scenen og afsagde lange retoriske og rytmiske passager. De kendteste talekor fra Bergstedts hånd var *Til den røde ungdom* og *Hjulet i gang*, som han udarbejdede omkring 1930.

Venskabet med Tom Kristensen

Bergstedt færdedes hjemmevant i de litterære cirkler i 1920'erne og havde mange forfattervenner. En af dem var den 16 år yngre Tom Kristensen. Da Tom Kristensen var længst ude i tovene på grund af sit alkoholmisbrug, søgte han hjælp hos Bergstedt, der med succes havde lagt en fortid som alkoholiker bag sig og i stedet tilsluttet sig afholdsbevægelsen. Bergstedt hjalp Tom Kristensen, og det var også ham, der opfordrede ham til at skrive romanen *Hærværk* om de voldsomme følelser, der driver hovedpersonen Ole Jastrau ud i selvdestruktiv druk. Tom Kristensen holdt meget af Bergstedt, og i anledning af Bergstedts 50 års fødselsdag hyldede han ham i dagbladet Politiken:

... han er en forrygende Digterbegavelse, et Baal af Fantasi, Humor og evig Ungdom, han er vital og staar os alle lige saa nær ind paa Livet som en trediveaarig. Det turde være Løgn, at han fylder halvtreds. (Politiken den 19.8.1937.)

En bevidst antiintellektuel tilgang til sproget

Harald Bergstedt og Tom Kristensen eksperimenterede begge med sproget, og begge var optaget af det lydmæssige, men de gik hver sin vej. Tom Kristensen orienterede sig i ret høj grad mod det klassiske, og f.eks. i hans nok mest berømte digt *Landet Atlantis* fra Samlingen *Fribytterdrømme* (1920) vrir det med flotte fremmedord som *sykofanter*, *parasitter*, *kandistenorer*, *lakajer*, *kavajer*, *standarter* og *daggerter*.

Socialdemokraten Bergstedt ønskede, at almindelige mennesker skulle kunne forstå det, han skrev, og han valgte derfor en ret bevidst antiintellektuel stil med meget begrænset brug af ord med rødder i latin, græsk og fransk.

Opgøret med det intellektuelle sprog betød ikke, at han bare greb samtidens gængse ordforråd og brugte det. Bergstedt brugte mindst lige så meget tid på at opfinde nye ord og udtryk, som Tom Kristensen brugte på at finde de egnede ord med eksotisk klang.

Blandt Bergstedts nyskabelser kan man nævne: *en bibelhelt* (en profet), *drøv-som* (kedelig, som at tygge drøv, brugt om salmesang), *marmornæser* (folk, der sætter næsen i sky, snobber), *næsevåd* (snottet), *vemodssød* (sentimental), *skrupseløvelig* (banal) og den originale afledning *begrinelse*, som han skabte allerede i 1918 i digtværket *Aleksandersen* i betydningen "latterliggørelse").

Mundtlighed

Bergstedt ønskede i hele sit forfatterskab, men mest udtalt i sine sangtekster og manuskripter til talekor at undgå, at folk kom til at udtale ordene, som de blev skrevet, og derfor anvendte han en masse apostroffer. Han skrev *bli'r* i stedet for *bliver*, *stilled'* og *sluttet'* i stedet for *stillede* og *sluttede*, *Veranda'n* i stedet for *verandaen*, *no'd* i stedet for noget, *Re'lighed* i stedet for *Redelighed* og *bevar's* i stedet for *bevares*.

Kritik af apostroffer

Tom Kristensen, der fulgte med i Bergstedts litterære produktion, brød sig ikke om Bergstedts brug af apostroffer, og i et udateret privat brev gav han ham tørt på:

Du gør dig stridig. Kan vi ikke lide Apostrofer, saa lader du det regne med Apostrofer, og kan vi ikke lide daarlige Lugte, slipper du en verdensomspændende Vind løs.

Kommaer og tankestreger

Kommaer erstattede han i sine prosaværker friskt og frejdigt med tankestreger, når det lige faldt for, og så var han en flittig bruger af udråbstegn og prikker. Overalt havde mundtlighed og forståelighed forrang for systematik og korrekthed. Der var ikke nogen, der skulle kunne anklage Bergstedt for at skrive tekster for tedrirkende, søndagsklædte kvinder i litterære saloner.

Lokalt engagement

Bergstedt boede fra 1927 til sin død sammen med sin familie i en ret beskeden lejlighed på Høgholtvej i Vanløse, og han var en kendt og populær person i lokalområdet. I 1934 blev Katrinedals Skole på Vanløse Allé indviet. Katrinedals Skole er ikke bare en eller anden skole et eller andet sted uden for Københavns centrum. Katrinedals Skole er en kulturhistorisk bygning skabt af arkitekten Kaj Gottlob, der var tilhænger af Bauhausfunktionalismen og ønskede at skære pynt og pjat fra og skabe bygninger, der udelukkende handlede om deres funktion.

Kaj Gottlob tog begrebet "oplysning" helt bogstaveligt, og han skabte en skolebygning, der gav mulighed for at få mest muligt lys ind gennem vinduerne omkring en cirkelformet skolegård. Skolens logo er den dag i dag udformet som et solur.

I forbindelse med indvielsen i 1934 skrev Bergstedt *Skolesangen* til en melodi, der var komponeret af en af skolens lærere. Det første vers lød:

*Hvor Vanløse-Solsorter fløjter i Kor
og Brønshøjens Vandtårn det troner i nord,
der knejser i Solen,
Katrinedalsskolen,
så Folk spø'r med Undren:
Er dette et Slot?
Vi svarer: Ja kære,
et Slot skal det være,
et Solens, et Folkets, et Ungdommens Slot!*

Klimaks og vendepunkt

Bergstedt var en meget populær digter, foredragsholder og skribent, og han blev hyldet af mange. Den socialdemokratiske politiker Hartvig Frisch roste ham til skyerne i anledning af hans 60 års fødselsdag den 10. august 1937:

Det er denne Hjertets Talsmand for Broderskab og Solidaritet, hvis Stemme naar ud til de smaa, lavloftede Stuer, det er Budbringeren om den nye folkelige Kultur, vi paa denne Dag takker, og vi gør det i hele den danske Arbejderbevægelses og det danske Socialdemokratis navn. (Citeret efter artikel i Socialdemokraten.)

Det lød næsten for godt til at være sandt, og kun fem år efter vendte bøtten.

Harald Bergstedt var sammen med en række andre danske journalister inviteret på en propagandatur til Tyskland arrangeret af det tyske nazistiske parti. Bergstedt deltog og blev, selv om han tidligere havde udtrykt sig kritisk om nazismen, begejstret for, hvad han så og skrev tre lange artikler om sine rejseindtryk.

Efter disse artikler mistede han sin tilknytning til dagbladet Socialdemokraten. Det var et hårdt slag for Bergstedt, men så begyndte han at skrive for det nazistiske dagblad Fædrelandet og meldte sig senere på sin kones opfordring i 1942 ind i det danske nazistiske parti, DNSAP.

Fængslet

Ved befrielsen i 1945 blev Bergstedt arresteret i sit hjem på Høgholtvej og sat i fængsel. Bergstedt blev ved med at digte, men det var svært at finde lyden af den lille stær i hans sidste værk, to bind erindringer med fællestitlen *Sange fra gitteret* i 1948 og 1954.

Her hævdede han, at det ikke var ham, der havde skiftet synspunkt, men socialdemokraterne. Han bringer et satirisk digt med titlen *Aandebesøg i Cellen*. Den ånd, der opsøger ham i Vestre Fængsel, tilhører ingen ringere end Thorvald Stauning, der var statsminister fra 1924 til 1926 og igen fra 1929 til 1942:

*Jeg sad i min Celle med Kind imod Haand
da svæved fra Gitret en natlig Aand
i Morgenens første Dagning
med langt, hvidt Skæg.
Det var Stauning.
Han standsed forbauset og trak sit Vær:
– Hvad, Bergstedt, hvordan er du dog kommet her?
– Jo, sa jeg – uden at blegne
– Jeg sidder paa dine Vegne.*

Bergstedt følte, at socialdemokraterne havde kastet ham under bussen, som vi siger i dag, altså havde ofret ham for selv at kunne vaske deres hænder.

Forfatter non grata

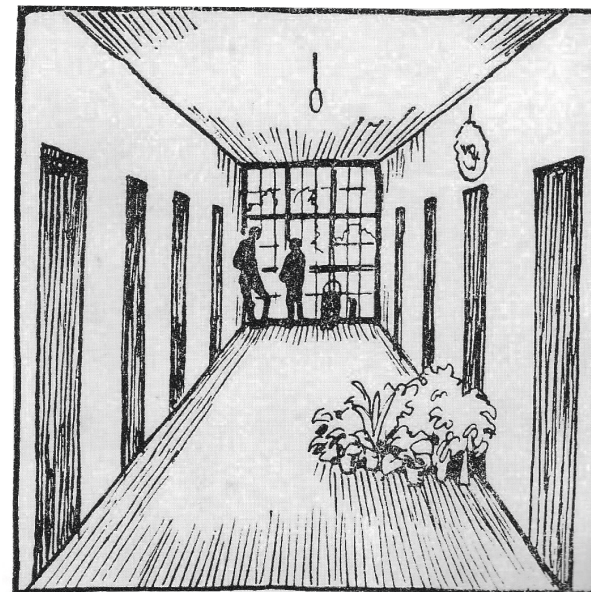
Hvorom alting er, så blev Bergstedt en digter non grata. Han blev slettet af finansloven, som ellers havde sikret ham en pæn indkomst i adskillige år, han blev ekskluderet af Dansk Forfatterforening, og der blev nedlagt forbud mod at spille hans sange i Danmarks Radio. Forbuddet blev først ophævet i 1963.

De små synger

Det vidner om Bergstedts store folkelige popularitet, at sanglæreren Gunnar Nyborg-Jensen (1912-1970) allerede i 1948, altså samme år som Bergstedt blev løsladt fra fængslet, medtog en række af hans sange i *De små synger*, selv om sangene ikke måtte synges i Danmarks Radio.

Gunnar Nyborg-Jensen var ikke en hvilken som helst sanglærer. Under krigen var han kendt for sit radioprogram for de 6-10-årige, hvor han sang og spillede med et kor af piger og drenge. *De små synger* er solgt i ikke færre end 1,5 millioner eksemplarer frem til i dag, og i 2006 kom den med i Danmarks Kulturkanon.

Harald Bergstedt fejrede sin 70 års fødselsdag i fængslet. Han tegnede selv fængselsgangen med fødselsdagsbuketter ved døren, blomsterdekoration over celledøren og et par fangevogtere ved udgangen. Tegningen er anvendt på forsiden af hans erindrings-bog Feberen falder. Sange fra gitteret fra 1954.

Bergstedt rehabiliteres langsomt

I 2006 kom *Jeg ved en lærkerede* som den første af Bergstedts sange ind i Højskole-sangbogen, og i den nyeste udgave af Højskolesangbogen fra 2020 har *Solen er så rød, mor!* også fundet nåde for redaktionens blik. Alligevel findes navnet Harald Bergstedt ikke i indholdsfortegnelsen over forfattere. I listen over komponister står sangene opført under Carl Nielsen, men de burde have været nævnt begge steder.

Hør den lille stær! med melodi af Poul Schierbeck er endnu ikke blevet optaget i det gode folkehøjskoleselskab, og ingen af Bergstedts *Sange fra provinsen* er blandt de udvalgte.

Fat om bogen og grib om sproget

Af Jens Raahauge

Hvert år yder foreningen *Danske Skoleelever* deres bidrag til en prioritering af det faglige arbejde i skolen ved at afvikle *DM i fagene*, blandt andet i dansk. Og igennem flere år har jeg nu nydt det privilegium at være med som dommer; privilegium, ja, fordi opgaverne er meget virkelighedsnære, så man både er med som faglig vurderingsperson og personligt med på en lytter til de unge stemmer.

Den 10. februar i år var opgaverne udformet i samarbejde med *Dansk Forfatterforening* og bød på skrivning af et afsnit til en fantasy-roman, til en bagsidetekst til fantasy-romanen og et debatindlæg om unges stigende fravalg af læsning af litteratur.

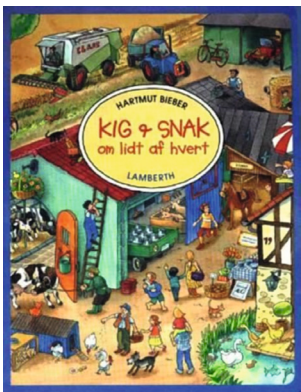
Det var gennem læsningen af elevernes debatindlæg, jeg fik stof til eftertanken! Udgangspunktet var en undersøgelse, som en praktikant i forfatterforeningen havde foretaget. Den viste, at større og store elever i vid udstrækning fravælger bogen. I elevernes debatindlæg blev undersøgelsens resultat i rigt mål bekræftet, selv om stort set alle de deltagende elever, som jo var nået frem til en finale i faget, mente, at læsning af bøger er væsentlig.

Men hvorfor dropper de så læsning af litteratur?

Det er her, det bliver spændende: Der er ikke tid, fordi det er vigtigt at have opmærksomhed på det, der sker i vennegruppen på de sociale medier. Og læsning kræver koncentration. Nogle havde så forsøgt sig med at læse bøger på skærmen, men måtte medgive, at det var vanskeligt at koncentrere sig, når der hele tiden poppede beskeder op. En enkelt foreslog helt at droppe bøgerne og se film, for så slap man også for selv at skulle danne billeder.

Men hovedparten ønskede faktisk, at litteraturlæsningen fik mere tag i de unge. Nogle foreslog, at man i skolen skulle lægge mere vægt på læsning af papirbøger, for at eleverne kunne vænne sig til at læse skærm- og dermed forstyrrelsesfrit. Her ligger de helt på linje med David L. Ulin, som i *Læseren der forsvandt* (Jensen & Dalgaard I/S, 2019) fortæl-

Der er vist løbet meget vand i åen, siden Hartmut Biebers Kig & snak om lidt af hvert udkom på Forlaget Lamberth i 2007.

ler om skærmlæsningens påvirkning af vores hjerne, så den bliver stenalderagtig: Er her noget, jeg kan bruge, er der noget andet, der byder sig til?

Det er bare ikke så let at finde gode bøger at læse, for de fleste finder det helt uoverskueligt at finde rundt i mængden af bøger, og de kritiserer skole- og folkebibliotekerne for at præstere for lidt, for ringe eller ingen personlig formidling. Besparelser og en vis afprofessionalisering af den offentlige kulturinstitution har måske en høj pris?

Hvis vi skal have lystlæsningen udbredt, så tyder elevernes debatindlæg på, at papirbogen er væsentlig for at stimulere koncentration og fordybelse, samt en bevidsthed om betydningen af den personlige formidling.

Men hvorfor er det så så væsentligt at læse?

Her bliver det ikke bare spændende, men interessant at læse besvarelsenerne. For mig viser elevernes måde at udtrykke sig på, at der er en sammenhæng mellem læsning og sproglig formåen. Det er ikke så underligt, men det er alligevel en nedtonet sammenhæng i debatten. Læsning bidrager til at udvikle både læserens ordforråd og anvendelse af dette. Dertil kommer en anden iagttagelse: Et par af de elever, som tilsyneladende kun læste nødtørftigt, havde også problemer med at anvende kendte ord; stavemåden kunne tyde på, at de blot havde sat bogstaver på det, de sagde, og som de mente var anerkendte ord.

Da jeg var skoleleder, fik jeg en dag besøg på kontoret af en dreng, der var sendt ud for at købe krydderurter til klassens madlavning; basilikum, timian og lidt af hvert skulle han købe, og nu var problemet, at han ikke kunne finde noget "avert". Han havde spurgt, men medhjælperen i Brugsen kunne ikke hjælpe. Vi valgte at droppe "avert", men i stedet begynde at dyrke oplæsning, fordi skriftsproget fungerer som et partitur for talen. Og i dansk mumlesprog har mange vanskeligt ved at afgrænse ordene fra hinanden, især i hurtig tale, og en oplæsning nedsætter tale-tempoet og skærper opmærksomheden omkring det enkelte ords udstrækning og afgrænsning.

Derfor nåede jeg frem til, at vi kan styrke elevernes sproglige formåen dels ved at læse vedkommende litteratur og dels ved at læse op.

Så tak til eleverne ved *DM i fagene* for at give anledning til disse overvejelser.

Der er vist løbet meget vand i åen, siden Hartmut Biebers Kig & snak om lidt af hvert udkom på Forlaget Lamberth i 2007.

Bro, bro brille – og 5 andre børnesange

Ringer klokken elve eller elleve?

Af Lise Bostrup

Hvis du har en Retskrivningsordbog fra før 2012 stående på hylden, så skynd dig at smide den i skraldespanden. Den er forældet. Dansk retskrivning er en del af den danske lov, men hvis man vil følge loven, må man følge med tiden – hele tiden.

Lad os tage et ret simpelt eksempel: de danske talord.

Ringer klokken elve eller elleve?

Hvis vi tager den tykke, lysegrønne udgave af Retskrivningsordbogen fra 1986, får vi at vide, at vi kan skrive *elve* eller *elleve*.

Sprognævnet følger godt med i det skriftsprog, der reelt produceres og normgiver herefter. Ideen med at operere med flere stavemåder af det samme ord er, at der hersker en begrundet formodning om, at den nye form vil slå an, og så vil den gamle langsomt kunne udfases. Hvis man altså efter 1986 ville være med på moderne, skulle man skrive *elve*, *elvetiden*, *elvetrikvarter*, *elver*, *elvetal* og ordenstallet *elvte*, og så ville man kunne se lidt ned på dem, der blev ved med at skrive *elleve*, for slet ikke at tale om de tumpede krakilere, der hævdede, at formen *elve* var forkert, for det havde de selv lært i skolen.

Dobbeltformerne *elve*, *elvte* osv. blev gentaget i Retskrivningsordbogens udgaver i 1996 og 2001, men i 2012 var festen forbi. Staveformen *elve* blev afskaffet, og siden har de konservative former *elleve*, *ellevte* osv. været de eneste korrekte.

Tager vi ham *tredie* gang eller *tredje* gang?

Hvis vi finder *Bro, bro brille* på f.eks. *Bornesiden.dk*, *Ugle.dk*, *Dagens.dk* eller *Festklavevet.dk*, angives det sidste vers sådan:

*første gang så la'r vi ham gå,
anden gang så lige så,
men tredie gang så tager vi ham
og putter ham i gryden.*

Alle redaktørerne af disse sider har åbenbart sovet i 65 år, for ordenstallet 3. har siden Retskrivningsordbogens udgave i 1955 skullet staves *tredje*. Her er ikke noget med langsom ind- og udfasning. Stavemåden *tredie* er forkert, og *tredje* er korrekt.

Tredveårskrigen varede knap *tredive* år

Umiddelbart kunne man tro, at formerne *tredie* og *tredive* hørte sammen. Men det gør de ikke i Sprognævnets optik. Stavemåden *tredve* blev først indført som parallelform til *tredive* i 1986, og fra 1986 til 2012 kunne man vælge at skrive *tredvte*, *enogtredvte*, *tredverne*, *tredveårsalderen* og *tredveårskrigen* i stedet for formerne med *tredive*.

I 2012 blev formen *tredve* taget ud af Retskrivningsordbogen igen, så nu hedder det atter *tredive* og *trediveårskrigen*.

Halvtredsende eller halvtredsindstyvende?

De danske talord fra 50 til 99 er baseret på snese: *Tresindstyve* er 3 gange 20, i dag forkortet til *tres*, og *firsindstyve* er 4 gange 20, i dag forkortet til *firs*.

Ligesom *klokken er halv 3*, når den er half past two i England, skal tallet 50 forstås som halvdelen til den tredje: *halvtredsindstyve*. I dag forkortet til *halvtreds*.

Hvor de første 31 ordenstal bruges meget hyppigt i datoangivelser, bruges ordenstallene fra 40 og opefter sjældnere. De findes dog f.eks. i H.C. Andersens eventyr om svinedrenge, som prinsessen havde lovet 100 kys, men ved det *seks-ogfirsindstyvende* kys blev afbrudt af kejseren. Ved jubilæer, skåltaler o.l. bruges den lange form også.

I 1986 indførte Sprognævnet parallelformerne: *fyrrende*, *halvtredsende*, *tressende*, *halvfjerdsende*, *firsende* og *halvfemsende*.

De nye former kunne ikke begrundes i den almindelige sprogbrug. Det var kunstformer opfundet af Sprognævnets medarbejdere. Ingen af de nye former er repræsenteret i Sprog- og Litteraturselskabets store digitaliserede tekstkorpus, men der findes spredte eksempler på *tresindstyvende*, *firsindstyvende* osv.

I modsætning til de tidligere nævnte former, der er blevet fjernet fra Retskrivningsordbogen, er *halvtredsende*, *tressende* osv. stadig opført i den nyeste Retskrivningsordbog som korrekte alternativer til de lange former.

Hundred kys?

Hvor mange kys var det nu, svinedrengen skulle have? *Hundrede* skrev H.C. Andersen i *attenhundrede og toogfyrre*. *Hundred* eller *hundrede* har Sprognævnet sagt siden 1986, og denne dobbeltform står stadig ved magt.

Sprogbrugerne bryder sig tydeligvis ikke så meget om formen *hundred*. I Sprog- og Litteraturselskabets korpus findes der ca. 10 gange så mange eksempler med *hundrede* som med *hundred*.

Det hundrede og ente kys?

Svinedrengen nåede aldrig til det 101. kys, og det er godt det samme, for så slipper oplæserne for at tage stilling til, hvordan de vil læse dette ordenstal.

Helt tilbage fra 1955 har de forskellige udgaver af Retskrivningsordbogen tallet *ente*. I 1955 havde det status af en bøjningsform af talordet *en*, men i 1986 og de følgende udgaver har *ente* fået status som et selvstændigt ordenstal.

Da jeg hørte det første gang, troede jeg, at det var en and. Måske var det en lille tysk *Ente*, der var fløjet over hegnet. Men nej, det var rigtigt. Talordet *ente* er et kunstord, der er skabt for at udfylde et hul i det danske sprog. Under opslagsordet *ente* finder vi eksemplerne: *den hundred(e) (og) ente gang* og *en hundred(e) (og) ente-del*. (Parentesen angiver valgfrihed.)

Det har ikke været mig muligt at finde ordet *ente* anvendt i naturligt sprog.

Sprogbrugerne er mere konservative end Sprognævnet

Alt i alt må man konkludere, at Dansk Sprognævn ikke har haft det store held med at indføre nye varianter af de danske talord. Sprognævnet har selv måttet trække flere tilbage, og de, der er blevet stående i Retskrivningsordbogen, anvendes enten slet ikke eller meget lidt. Sprogbrugerne er simpelthen mere konservative end Sprognævnet. Sprogbrugerne gider simpelthen ikke skrive *tredje*, *elve*, *fyrrende*, *tressende*, *hundrede* og .

Ved at indføre så mange ændringer og kunstformer undergraver Sprognævnet den danske retskrivnings autoritet.

Smelteosten, La vache qui rit, den leende ko, blev opfundet af franskmændene Leon Bel i 1921, og han tegnede selv det første udkast til den nu verdensberømte reklameko.

Vaccine

– har ordet noget at gøre med en ko?

Af Dan Hellum og Lise Bostrup

I slutningen af 1700-tallet hærgede voldsomme koppepidemier Europa. Tusindvis af børn døde, og hvis de ikke døde af koppe, blev de vansiret eller *kopparret* for livet. Man måtte prøve at finde en måde at beskytte sig på.

Struensees eksperimenter

Nogle læger forsøgte at gøre børn immune ved at smitte dem med sygdommen i mild grad. Den dansk-tyske hoflæge Johann Friedrich Struensee var foregangsmand og prøvede i 1770 metoden af på den lille kronprins Frederik. Prinsen overlevede og blev aldrig senere ramt af den frygtede sygdom.

En klog engelsk bondemand og en kvik læge

En engelsk bonde ved navn Benjamin Jesty (1736-1818) havde lagt mærke til, at malkepiger, der havde fået smitte overført fra yvere med kokopper, hurtigt kom sig og herefter blev immune over for den humane koppevirus. Han følte sig overbevist om, at han ved at ridse et sår på overarmen af sine børn og sin kone med en nål og herefter dyppe nålen i et væskende sår fra et yver og stikke den ind i såret ville kunne gøre dem immune over for sygdommen. Også denne metode virkede, og Jestys familie gik fri af sygdommen.

Lægen Edward Jenner (1749-1823) hørte om sagen og gik i gang med systematiske eksperimenter, hvor han bl.a. i 1796 indpodede en dreng med materie fra en tjenestepige, der var blevet smittet af kokopper. Drengen blev herefter påført smitte fra den humane koppevirus, og til videnskaben og drengens store held forsvandt den frygtelige sygdom, og drengen blev rask og frisk igen.

Jenner beskrev resultaterne, og to år senere var verdens første *vaccine* klar, og hvad var mere naturligt end at opkalde fænomenet efter *koen*, der startede det hele? Ko hedder *vacca* på latin.

Vaccine og dokumentation

Den første vaccination i Danmark blev gennemført i 1801 af kirurgen Frederik Christian Winsløw. Vaccinationen var en succes, og i 1810 blev der indført en

Skovbo Kunstforening kunne den 17. november 2019 åbne deres fyrretyvende folkeudstilling. Ifølge Dansk Sprognævn kunne foreningen have valgt det noget kortere ord fyrrende. Her er kunstforeningen helt på linje med resten af den danske befolkning. Ifølge Dansk Sprog- og Litteraturselskabets korpus 2007 blev formen fyrrende slet ikke anvendt i den registrerede periode, mens fyrretyvende blev anvendt 5 gange. Tallet fyrretyve blev anvendt 22 gange.

kolonne i kirkebøgerne, hvor det ud for hver person skulle bevidnes, at der var fremvist koppeattest. Børn uden koppeattest kunne hverken komme i skole eller blive konfirmeret, og unge mennesker skulle også have en koppeattest for at blive gift eller for at blive soldat.

Resultatet var, at sygdommen koppe blev så godt som udryddet i Danmark.

Dør man *af* eller *med* covid-19? Små præpositioner med konsekvenser

Af Michael Falkendorf

Her i coronatiden er der dukket nogle nye udtryk op; f.eks. holder man ikke hånden *over* nogen, hvis man vil beskytte dem, nej, nu holder man hånden *under* dem. Man er i Dansk Sygeplejeråd usikre på, om man vaccinerer *for* eller *mod* covid-19. På hjemmesiden optræder den første mulighed i en overskrift, mens den anden er at læse lige nedenunder. Men vi gætter på, at man vaccinerer *mod* coronavirussen.

Man tester stadig *for* en sygdom, men nu ved vi ikke rigtig, om vi dør *af* den eller dør *med* den. Det er velkendt, at man kan dø *af* noget, og ifølge Den Danske Ordbog kan man dø *af* aids og kræft, men der er ingen mulighed for at dø *med* noget, selvom vi det sidste år har måttet lægge øre til denne mærkværdighed. Hvad kan det så betyde? Hvis man dør *med* en sygdom, så er det ikke nødvendigvis den sygdom, man dør *af*. Hvis man f.eks. har fået påvist corona, men dør *af* et hjerteslag, så dør man *af* hjerteslaget, og man dør *med* corona. Og hvis man har fået 25 knivstik, dør man så *af* dem, eller dør man *med* blodtab?

Kåre Mølbak (tidligere chef for Statens Seruminstitut) udtalte til Medwatch.dk den 23.10.2020: "Coronavirus har været dødsårsag for 95% af de registrerede danske coronadødsfald." og "Over 95% af de 697 personer, der er registreret døde med corona, er døde af symptomer, der er sammenfaldende med corona." Det må så betyde, at hvis en person er død af KOL og har corona, så bliver dødsfaldet statistisk rubriceret under død *med* corona, hvilket gør statistikken usikker. Har politikerne brug for at gøre covid-19 mere dødelig, mere farlig? Ser man på statistikken over dødsfald fra 2016 til 2021, så er der flere døde i 2018 end i 2020. I Danmark er definitionen på en epidemi, at dødstallet fordobles inden for en uge, og det er jo slet ikke tilfældet, så ordet pandemi dækker heller ikke den situation, vi står i, selv om det er tragisk for de mennesker, der har fået sygdommen og er døde eller lider af følgesygdomme. Henrik Qvortrup (chefredaktør på Se og Hør) spurgte på et pressemøde til dette med at dø *af* og dø *med*, men fik ikke noget klart svar, og på Sundhedsstyrelsens hjemmeside beskæftiger man sig slet ikke med de to udtryk: Hverken døde *af* eller døde *med* bliver nævnt.

"Lille tue kan vælte stort læs", siges det, og de to små forholdsord *af* og *med* kan få os til at tænke over, om vi bliver manipulerede – hvis ikke vi som sædvanlig bare gætter på, at vi kan dø af corona, som vi derfor skal vaccineres *mod*. Kan man dø med kedsomhed? Ikke hvis man er vågen over for sproget!

Fra Karaj til Rigshospitalet Det danske sundhedsvæsen tiltrækker internationale eksperter

Sprogkredsen havde planlagt at fejre den internationale modersmålsdag den 21. februar 2021 med et møde med internationale eksperter, der arbejder i Danmark og har lært det danske sprog. Arrangementet måtte aflyses pga. corona, men vi bringer her en artikel af en af dem, der skulle have deltaget.

Af Farshid Monshizadeh Tehrani

Da jeg var barn, havde jeg aldrig forestillet mig, at jeg på et tidspunkt ville befinde mig i København.

Jeg kommer fra Karaj, der er en relativt stor by ved foden af Alborz-bjergkæden i det nordlige Iran. Byen, der var en lille landsby i midten af 1900-tallet, hvor økonomien var baseret på landbrug, er vokset hurtigt gennem de sidste fire årtier i kølvandet på industrialiseringen i Iran, hvad der har tiltrukket hundredtusinder af mennesker med forskellig etnisk baggrund på tværs af landet. Endvidere har Karaj huset tusinder af flygtninge siden krigene i Irak og Afghanistan, der har bidraget til byens relative mangfoldighed.

Konsekvensen af mangfoldigheden var, at jeg blev meget interesseret i forskellige kulturer og sprog, og i 2006 besluttede jeg at lære mere om verden og studere i udlandet.

Udlandslængsel

Jeg begyndte at studere medicin i Aserbajdsjan. Under min 6-årige uddannelse havde jeg mulighed for at sidde sammen med mange studerende fra forskellige kontinenter. Det var meget spændende. Jeg lærte engelsk, aserbajdsjansk og tyrkisk.

Da jeg blev færdig med min uddannelse, ville jeg opleve at bo i et andet land, og derfor tog jeg et kursus i Berlin, hvor jeg lærte tysk. Jeg kunne godt forestille mig at arbejde i Tyskland, fordi jeg hurtigt fandt mange gode venner. Det var dog ikke muligt på grund af Tysklands komplicerede bureaukrati, og derfor var jeg nødt til at tage tilbage til Karaj.

Hjemme i Teheran

Jeg havde savnet min smukke by og dens høje bjerge og grønne træer. Mine venner og min familie var glade for at se mig. Mit soveværelse var stadig det samme med alle dekorationer fra min barndom. Jeg bestod hurtigt alle iranske eksamener og fik iransk autorisation til at virke som læge. Jeg fik en stilling på et af Teherans største hospitaler, hvor jeg fandt mange gode venner. Alt var perfekt. Børnene i min familie fik mig som en rollemodel, og mine forældre var glade for, at jeg var hjemme hos dem igen.

Danmark som mulighed

Jeg var dog ikke tilfreds og ønskede at lære mere om verden, så jeg begyndte, at læse om forskellige muligheder fra Salomonøerne til Argentina. Det var dog ikke nemt

Der findes langt højere bjerge i Iran end i Danmark. Her ses den 5.610 meter høje vulkan Damavand, der ligger tæt på Teheran.

at rejse eller bo i et andet land, når man havde iransk pas. Da jeg var i gang med at forberede mig til en vigtig eksamen for at tage specialuddannelse i 2017, fortalte en af mine venner om Danmarks program til at rekruttere udenlandske læger. Jeg havde aldrig hørt om Danmark før, men det lød spændende. Jeg begyndte at læse om Danmark og fandt mange gode informationer om "verdens lykkeligste land". Jeg blev meget interesseret i landet og søgte om at deltage i programmet. Jeg fik heldigvis hurtigt et svar fra styrelsen for patientsikkerhed, der godkendte min uddannelse.

I 2018 flyttede jeg til Danmark. Jeg havde mange udfordringer. Jeg skulle lære et helt nyt sprog og tage mange eksamener, men jeg var fast besluttet. Jeg var så glad, at selvom jeg fik en mulighed for en uddannelse i infektionsmedicin i Iran, bestemte jeg mig for at fortsætte i Danmark.

Dansk sprog

Mit første skridt var at lære dansk. Jeg synes, det er meget godt, at man i Danmark har mulighed for at tage sprogkurser gratis. Jeg synes, at det er en god måde at motivere udlændinge til at lære sproget.

Min største udfordring var og er stadig udtale. Jeg havde i lang tid svært ved at følge en diskussion, især blandt danskere. Derfor er jeg begyndt at se politiske debatter. Jeg synes, at det er en rigtig god måde, fordi man sideløbende kan lære mere om aktuelle problemer i Danmark.

En stor udfordring er at øve dansk. De fleste danskere er meget gode til engelsk, og der er ikke mange, der har tålmodighed til at lytte til en, der stadig ikke er god til dansk. Mange har tendens til at skifte til engelsk med det samme, når de forstår, at man kan tale engelsk. Det kan godt være, at det er ubevidst, og formålet er at hjælpe en. Men hvis man ikke får mulighed for at snakke, så kan man aldrig lære et sprog. Derfor kan man se mange i samfundet, der har boet længe i Danmark uden at have lært sproget, selvom de har fundet mange danske venner.

I mit tilfælde var det en stor udfordring, at jeg kun sjældent fik mulighed for at øve mig i at tale det danske sprog. De fleste af mine venner var også fra andre lande, så jeg kunne heller ikke tale dansk med dem. Heldigvis har jeg fundet en rigtig god ven, der har hjulpet mig med det. Han var også interesseret i politik og miljø, så vi kunne snakke meget om forskellige emner hver anden uge.

Da jeg havde bestået min sprogtest, begyndte jeg at arbejde i sundhedsvæsenet som praktikant og forskningsassistent, hvor jeg lærte om Danmarks arbejdskultur, som jeg fandt meget interessant. I 2020 fik jeg en midlertidig autorisation til at virke som læge. Jeg valgte Holstebro, så jeg kunne opleve jysk livsstil.

Fremtiden

I slutningen af 2020 flyttede jeg til København og begyndte at arbejde som læge på Psykiatrisk Center i Ballerup. Da jeg altid havde ønsket at tage min specialuddannelse på Rigshospitalet, søgte jeg om en introduktionsstilling dér. Nu glæder jeg mig til at begynde min karriere dér om nogle måneder.

Anmeldelser

"Meget underholdende og interessant lille udgivelse. Mange af de vendinger vi bruger i sproget, aner vi ikke, hvor kommer fra, eller deres helt bestemte betydning. Dette retter denne bog op på. Vil klart henvende sig bredt, da sproget er almenmenneskeligt og vendingerne brugt af mange." "Anbefales til indkøb." Konklusionen i DanskBiblioteksCenters lektøruddtalelse den 22.2.21.

Nørderi for folket

Af Jens Raahauge

For godt et år siden nedkom Den danske Sprogkreds med bogen *Med ja-hatten på*, som præsenterer omkring 2000 idiomatiske udtryk fra det danske sprog, ordnet dels efter konkret og dels efter overført betydning. Bogen er illustreret af billedkunstneren og bladtegneren, Gert Ejton.

I tilknytning til bogen har forlaget udgivet et billedlotteri med Gert Ejtons illustrationer, hvor spilleplader og enkeltbrikker lægger op til forskellige muligheder for at lære vendingerne bedre at kende.

Denne udgivelse er et inspirerende materiale for enhver dansklærer. Arbejdet med idiomatiske udtryk kan vække sproginteressen hos de fleste og lette adgangen til dansk sprog og kultur ikke mindst for personer, der har et andet modersmål end dansk.

Ophavskvinden bag *Med ja-hatten på* har i forbindelse med den næste udgivelse iført sig professorhatten for at dykke ned i udvalgte, umiddelbart svært

forståelige idiomatiske udtryk og beriger derved læseren med oplysninger om disse udtryks oprindelse og betydning.

Udtrykket "professorhatten" er velvalgt, for fordybelsen i de valgte udtryk kaster et væld af oplysninger af sig, og her er professoren vel at mærke en fagperson, der ikke polerer sin viden med termer og vendinger, der gør læsningen barrierefyldt for menigmand.

Tværtimod er baggrunden for hvert enkelt udtryk udtrykt i et godt formidlende sprog med et fagligt overskud, der giver plads til det uventede og sproginspirerende. F.eks. får vi omkring udtrykket *at få en appelsin i sin turban* at vide, at udtrykket ikke findes på andre sprog, og at det stammer fra Oehlenschlägers skuespil *Aladdin*. I tilgift får vi en perspektivering med, at tegneren Kurt Westergaard, da han skabte den berømte tegning af Muhammed med en appelsinlignende bombe i sin turban, var inspireret af det danske idiomatiske udtryk, men da dette ikke er kendt uden for Danmarks grænser, blev tegningen opfattet konkret, og tolkningen var ved at sætte verden i brand.

Bogens indledning beskriver historien bag de idiomatiske udtryk. De stammer fra et garnnøgle af både danske og udenlandske kilder, fra mundtlige overleveringer, fra literære tekster, fra ordsprog og fra religiøse, især kristne traditioner og tekster. Det er bestræbelsen på at finde den røde tråd omkring hvert af de valgte udtryk, som gør denne bog så inspirerende at læse for enhver med interesse for modersmålet og for den underviser, der ønsker at finde ind i sproget og rundt om den kultur, sproget har rødder i.

Og hvad bliver så det næste? Måske kunne en bog med titlen *Med klaphatten på* score point ved at endevende de udtryk, som den omsiggribende konkurrencetænkning har afstedkommet, da de moderne idiomatiske sportsudtryk har indtaget den korte bane og i daglig anvendelse ser ud til at føre med et mulehår over andre udtryk.

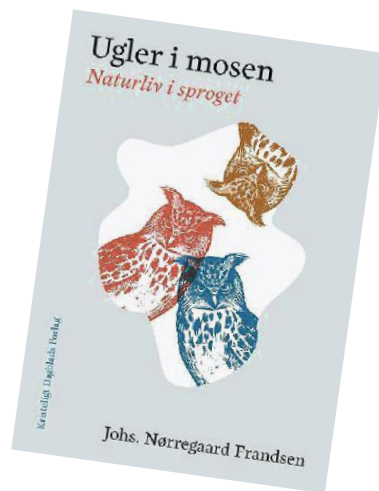
Lise Bostrup: *Med professorhatten på. Idiomatiske udtryk med forklaring*, Den Danske Sprogkreds, 2020.

Gert Ejtons version af at få en appelsin i sin turban. Med ja-hatten på, 2019.

Kurt Westergaards illustration af en mand med en bombe i sin turban. Jyllandsposten, 12.2.2008.

Johs. Nørregaard Frandsen skriver regelmæssigt klummer i Kristeligt Dagblad om sproglige emner. Samlingerne *Kovendinger. Liv i sproget* og *Ugler i mosen. Naturliv i sproget* er udgivet i henholdsvis 2016 og 2020.

Natur i sproget

Af Anne Pia Thoregaard

Johs. Nørregaard Frandsens *Ugler i mosen* er en samling af 16 klummer, der giver sjove og tankevækkende forklaringer om sproglige vendinger i nutidsdansk midt i en sprog- og klimadebat.

Nørregaard Frandsen er opvokset på landet og dertil landbrugsuddannet. Men det er med barnets og digternes øjne, han beskriver årstiderne, som den fine samling er bygget op om.

Vinterens venten

Vinteren er begyndelsen, spurven sidder stum bag kvist, og det er *advent*. Vi venter. Den stille, sagtomdigt underspillede advent er dog ved at blive overhalet sprogligt af det engelske *event*, der har samme rod som *advent* – op til jul – og viser tilbage til ordet *eventyr*. Der er sproglige omveje.

Forårets frås og fornemmelser

Inderlig jeg længes skrev St. Steensen Blicher. *Vinteren stranges*, men snart kommer foråret og med foråret viben. Det hylder Nørregaard Frandsen med Gustaf Munch-Petersens digt *Rids* fra digtsamlingen *nitten digte* (1937). Tak for det!

viben skriger
en cirkel sort
skriger en kurve hvid
i luften –
saltengen drejer sig
grøn-graa vaad
med et lukket æg
i midten –

havet glider rødmen
ind i solens ild,
aften aander salt
mod morgens vind –
en maage forsvinder i
sløret sus,
fiskeren vaagner til dag –

Kapitlet i bogen hedder *Forårets frås og fornemmelser* og første afsnit *En kurve hvid*. Viben var barndommens juvel, betror Frandsen os, inden han analyserer: Den konkrete fugl, viben, opløses og gendannes i sproget som en evig påmindelse om sprogets og naturens skabende kræfter. Ægget, det lukkede, det hemmelighedsfulde, det utopiske og løfterige æg, fremtidsbebuderen, former et verdensbillede, som skrives og skrives sort og hvid. Det er vist natursproglige koder.

Uglerne tuder, og ulvene hyler

Mosekonen brygger, og disen indhyller landskabet i et lavt tæt slør. Der er rum for fantasi. Vi hører ulvenes hylen i det nordjyske, eller er det mon uglernes tuden? Der er fare på færde, noget "dæmonisk og uigennemskueligt", som gennem tiderne er beskrevet med udtrykket: *der er ugler i mosen*, selv om ugler i modsætning til ulve ikke holder til i moser.

Frandsen synes, at sproget diskriminerer den stakkels fugl. Man kan være *grim som en ugle*, *have uglet hår* eller være *ugleset*. Den kan være symbol på visdom, men også symbolisere ondskab og varsle død. Her henviser han bl.a. til Herman Bang: *Aldrig skreg Uglerne uden imod Dødsfald i Sognet*, og Johannes Ewalds talen om *Dødens Fugl, den sørgelige Ugle*.

H.C. Andersen fremhæver Uglen som lytter: *Ovenover Hønsene sad Ugle-Mand og Ugle-Børn; de havde skarpe Ører i den Familie*, og i *Peter Plys* er uglen klog, men vrissen, en professor, der nødig forstyrres i sin søvn.

Selv om uglen er et symbol på visdom, er de negative egenskaber i overtal, måske fordi ordet *ugle* tilbage i 1800-tallet kunne staves *ulle*, så udtrykket *ugler i mosen* kan oprindeligt have betydet ulve i mosen.

Lærerig og underholdende læsning

Ugler i mosen er både underholdende og lærerig. Den kan man kun glæde sig til at gå i seng med.

Planche fra Niels Kjærbølling: *Icones ornithologiae scandinavicae* (1851-56).

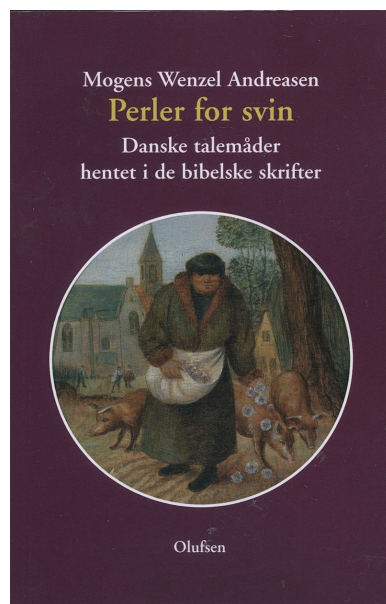
Perler for svin

Af Lise Bostrup

Vi er mange, der i disse år, hvor det danske sprog bliver mere og mere trængt af det engelske, ønsker at sætte fokus på den kulturelle skat, der ligger i det danske sprogs faste vendinger. Mogens Wenzel Andreasen er en af dem.

I den nye bog *Perler for svin. Danske talemåder hentet i de bibelske skrifter* gennemgår han Bibelens to testamenter og oplister idiomatiske talemåder og udtryk. Bogen er ganske kort, den er let at læse, og dens anekdotiske præg lægger op til det, som forlaget i bagsideteksten kalder "hyggelæsning".

Mogens Wenzel Andreasen: *Perler for svin. Danske talemåder hentet i de bibelske skrifter*. Forlaget Olufsen, 2020. 116 sider inkl. en alfabetisk struktureret liste over de behandlede talemåder.

Kampen om sproget

Af Lise Bostrup

Den 5. juni 1920 blev Sønderjylland, også kaldet Nordslesvig, genforenet med Danmark. Overdragelsen var et resultat af en folkeafstemning den 10. februar samme år, hvor 75 % af befolkningen i området fra Kolding og ned til Flensborg stemte for, at området skulle være dansk, efter at det siden 1864 havde været tysk.

I bogen *Kampen om sproget*, der udkom i efteråret 2020, skildrer forfatteren Lis Mikkelsen, hvordan det at tale dansk var en af de vigtigste grunde til vedligeholdelsen af den danske identitet gennem de 56 lange år som tyske statsborgere.

Sprogforeningen

Lis Mikkelsen er medlem af bestyrelsen af Den danske Sprogforening, der har til formål at "gavne det danske sprog og den danske kultur i Sønderjylland". Foreningen blev stiftet i 1880 og havde til formål at arbejde for "det danske Sprogs Bevarelse i Nordslesvig".

Sprogforeningen udviklede en strategi, der bestod af fire elementer:

- Der skulle være dansk læsestof til rådighed for alle.
- Det levende danske ord skulle fremmes gennem foredrag.
- Der skulle være sange og sangbøger, der muliggjorde dansk sang i hjemmene.
- Der skulle afholdes folkelige sammenkomster med dansk sprog.

For at opfylde Sprogkredsens formål blev der bl.a. oprettet små private biblioteker med klassisk dansk litteratur, som blev doneret af privatpersoner med sympati for den sønderjyske sag.

Børnene i centrum

Man satsede på børnene, for "hvis børnene blev så påvirkede af den tyske skole, at de glemte deres danske og sønderjyske modersmål, ville udfaldet af nationalitetskampen være givet på forhånd", og man udgav fra 1890 til 1917 et *Illustreret Børneblad for Nordslesvig* to gange om måneden med digte, sange, historier, beretninger om dyr og sågar en tegneserie om to drenge og deres "skarnsstreger".

Den blå sangbog

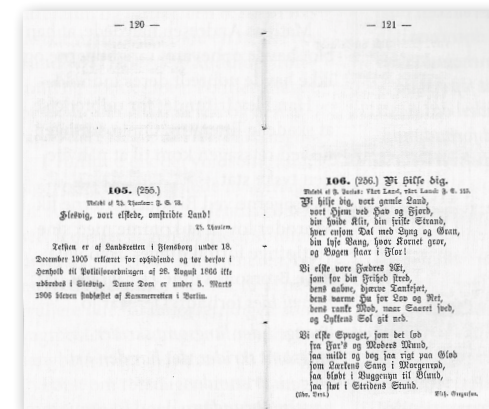
Da preusserne overtog Sønderjylland, udstedte de nogle love, der skulle forhindre et dansk oprør. Her blev det bl.a. forbudt at synge danske sange "for så vidt samme er af fornærmeligt eller ophidsende indhold i national henseende".

Alt kunne imidlertid anses for at være ophidsende. Det blev forbudt at synge Ingemanns *I sne står urt og busk i skjul*, fordi man kunne forstå vinteren som "den preussiske overhøjhed" og det ventende forår som håbet om genforeningen.

Sprogforeningen havde en blå sangbog, som i øvrigt er forløberen for dagens blå Højskolesangbog. I udgaven i 1906 var 4 af sangene blevet forbudt. Det var Sprogforeningen selvfølgelig dybt utilfreds med, men man løste problemet med at trykke sangbogen som tidligere, blot med tomme pladser, hvor de fire sange havde stået, og så tog sønderjyderne bare de gamle sangbøger og udfyldte hullerne med deres pæneste håndskrift.

Dejligt historisk dokument

Lis Mikkelsen og Sprogforeningens bog *Kampen om sproget* er fyldt med spændende beretninger om kampen for det danske sprogs overlevelse i snæver betydning og for sprogets betydning for den folkelige identitet i en bredere forstand. *Kampen om sproget* kan købes gennem Sprogforeningen.dk for 150 kr.

Sangbog med tomme pladser til de forbudte sange.

Er du sprogkræsen?

Ligge eller lægge?

Den mest frekvente klage over sproget i DR er forvekslingen af *ligge* og *lægge*.

Af Lise Bostrup

Alle, der har lyst til at klage over DR, kan henvende sig til Jesper Termansen, der siden 2015 har været ansat som lytternes og seernes redaktør. Termansen aflægger løbende rapporter over de klager, som DR modtager. "Ukorrekt sprog" er et af de emner, der klages allermost over, og alene i første halvår af 2020 var der ifølge Termansens rapport 511 personer, der havde henvendt sig med kritik af fejl i udtale, retskrivning og grammatik. Antallet af klager over sproget i DR er stigende. I første halvår af 2019 var der "kun" 397 klager vedrørende sprogfejl.

Et af de mest frekvente emner, der klages over, er forkert brug af verberne *ligge* og *lægge*. Et typisk eksempel på en fejl kunne være: "Statsministeren ligger vægt på at formidle sine budskaber klart og tydeligt". Her anvendes *ligge*, hvor der skulle have været anvendt *lægge*.

Hvorfor forekommer forvekslingen af *ligge* og *lægge* så hyppigt, og hvad er det, der får så mange til at henvende sig til DR med klager over lige præcis denne fejl, som yderst sjældent, ja, muligvis aldrig, fører til misforståelser?

Det er ikke sværere, end det kan læres

Hvis vi prøver at besvare det sidste spørgsmål først, kan vi sige, at der er tale om noget, der er ret svært. Der er ikke særlig stor forskel på udtalen af *ligge* og *lægge*, fordi *ligge* udtales med *e*, der ligger tæt på det lyse *æ*, som vi har i *æble*, men temmelig langt fra det mørke *æ* som i *lærer*. Man kan udtale ordet *der* med *e*, *æ* og *a* uden at ændre på stavemåden, og en nyhedsoplæser i DR kan udtale ordet *cement* med *æ*, uden der er nogen, der løfter så meget som et øjenbryn.

Hvad er det så, der er så forfærdeligt ved at sige *ligge* i stedet for *lægge*? Svaret er, at netop denne forskel har hørt til blandt dansklærernes favoritter frem til, at de, der gik på seminariet i 70'erne og 80'erne, blev lærere. Alle, der i dag er over 45, har fået banket denne forskel ind i knoppen i skolen, har fået røde streger og er blevet skældt ud, måske ligefrem hånet for at begå denne fejl. Derfor synes denne aldersgruppe, at

det er en grusom fejl. Vi har knoklet for at lære det, og nu er det vores tur til at skælde ud på de andre.

Hvad er forskellen på *ligge* og *lægge*?

De to ord adskiller sig ud over udtalen også mht. betydning og bøjning.

Betydning

Ordet *ligge* betegner en tilstand enten generelt eller i en periode og kan ikke kombineres med et objekt: *Maribo ligger på Lolland. Malene ligger på sofaen hele dagen.*

Ordet *lægge* betegner en proces, der kan finde sted på et bestemt tidspunkt, og kan kombineres med et objekt: "Jeg lægger bogen på bordet kl. 10." "Malene lægger sig på sofaen, når hun kommer hjem fra skole."

Ordet *ligge* kan ikke sættes i passiv, men det kan *lægge*. *Bogen lægges på bordet. Malene bliver lagt i seng.*

Bøjning

Mens udtalen af ordene *ligge* og *lægge* ligger ret tæt på hinanden, er der ingen problemer med at høre forskel på datidsformerne *lå* og *lagde* og formerne i førnutid *har ligget* og *har lagt*.

Pædagogik

Hvis man som dansker er i tvivl om, hvorvidt man skal bruge *ligge* eller *lægge*, er det en god idé at omsætte sin sætning til datid. Som modersmålstalende vil hårene stritte på en, hvis man siger *Malene lagde i sengen hele dagen* og *Malene lå sig på sofaen kl. 10.*

Hvis en udlænding skal lære dansk, dur det ikke at appellere til, hvad der lyder godt og skidt. Ligesom en dansker ikke kan høre, om et kinesisk ord passer godt eller dårligt i en sammenhæng, kan udlændinge ikke høre, hvad der er forkert eller rigtigt på dansk. Hvis man vil forklare forskellen for en udlænding, må man ty til forskellene mellem tidspunkt og periode, og forskellen på, hvad der kan kombineres med objekt, og hvad der ikke kan.

Høns lægger æg, og når de har lagt dem, ligger de på dem og ruger dem ud.

Illustration af
Britta Routhier.

Kan man købe grøntsager i grønthandleren?

En grønthandel – flere grønthandlere – eller hvordan er det nu, det er? TV2Lorry har tydeligvis sin egen mening om, hvad man kalder butikker, der sælger frugt og grønt.

Men flere af dem, som TV2 taler med, er ikke imponeret over de lokales evner til at holde afstand. De føler, at der bliver slækket på retningslinjerne.

Flere peger på supermarkeder og grønthandlere, hvor kunderne står tæt.

En af grønthandlerne i området summer også af livlig aktivitet med kunder, der leder efter de mest modne grøntsager og frugter i den godt 80 meter lange udstilling foran butikken.

Der er kasser med frugt og grønt fra alle mulige lande. Spanien, Egypten, Italien, Kina. – Jeg er ikke overrasket. Der er ingen, der holder afstand i grønthandlerne og supermarkederne. Der burde være to meters afstand, men vi er nok nærmere nede på en halv meter nogle gange, siger Nino Van Den Berg, som er kundeservicemedarbejder, og netop blevet testet." (Dagens TV2 Lorry)

Det er ikke så usædvanligt at bruge udtrykket *grønthandleren* som udtryk for hele butikken, lige som vi i *Sikken voldsom trængsel og alarm* synger, at *gåsestegen* er til *bageren sendt*. Kan man også tale om, at grønthandleren summer af aktivitet? Det kunne godt gå an at holde afstand hos grønthandleren, fordi *hos* er den præposition, man bruger i forbindelse med personer, men lige som man ikke kan holde afstand i *fru Hansen*, kan man heller ikke holde afstand i *grønthandleren*. LB

Strik, strak, struk

Af Johan de Mylius

Berlingskes chefredaktør, Tom Jensen, er mand for at chokere Tantens trofaste læsere. I lederen den 3.3. om forhandlingsforløbet vedr. genåbning skriver han, at det er *strukket* over 12 dage.

Det er da også for galt, at Tom Jensen vildleder unge og gamle til at tro, at det hedder *strukket* og ikke *strakt*. Jeg vil *straks* bede Tantens læsere om at *strikke* nogle harske kommentarer sammen og sende dem ind til avisens *strikse* korrekturlæsere (nej, forresten, de findes ikke mere, det ses tydeligt).

Så er der virak i vælten

Af Johan de Mylius

I sportsnyhederne fik man den 3. marts at vide, at den danske tennisspiller Holger Rune havde været i vælten – til trods for, at det handlede om, at han havde tabt sin kamp og var røget ud af turneringen. *At være i vælten* betyder at være ombrust af positiv interesse (vælten er det tyske ord Welt = verden). Det var vist ikke lige det, den nyhed handlede om.

Tilsvarende forbistring optræder i forbindelse med ordet virak. Det skal rettelig udtales med tryk på første stavelse og betyder hyldest, stor modtagelse o.l. Men i dag bliver det for det meste udtalt med tryk på anden stavelse og bruges i betydningen stor diskussion, støj og ballade i medierne.

Dansk Sprognævn sidder sikkert i den gamle varmecentral oppe i Bogense og noterer sig disse misvækster i dagligsproget som naturgivne mutationer, som vi ikke bør vaccinere os imod, men lade få frit løb. AK AK! Hvad skal vi dog med dem?

Sprogvinduet

En far og hans søn udnytter den tid, hvor barnets "sprogvindue" er åbent til en god snak med brug af nye ord og udtryk. Illustration af Shannon Markussen-Brown.

Den 14. april fra 19 til 21.30 fortæller lingvist og ph.d. Justin Markussen-Brown om *Sprogvinduet – Børns sproglige udvikling* på Sprogkredsens arrangement på Kulturstationen i Vanløse. Der bliver mulighed for at stille spørgsmål og nyde en kop kaffe eller et glas vin. Gratis adgang.

Den Danske Sprogkreds' program

Marts – september 2021

Onsdag den 24. 3.
Kl. 19.00-21.30

Online-arrangement om sprogpolitik og sprogfejl
Korte oplæg ved Michael Falkendorf og Lise Bostrup med efterfølgende debat om det danske sprog i dag
Tilmelding til DenDanskeSprogkreds@gmail.com

Onsdag den 14. 4.
Kl. 19.00-21.30

Sprogvinduet – om børns sproglige udvikling
Foredrag af lingvist og ph.d. Justin Markussen-Brown
Kulturstationen i Vanløse ved Vanløse Station.

Tirsdag den 4. 5.
Kl. 19.00-21.30

Den danske forfatter **Harald Bergstedt** skrev bl.a. *Solen er så rød, mor*. Han ønskede at være en folkelig forfatter og skrive et folkeligt dansk, men endte i Vestre Fængsel. Lise Bostrup fortæller om Bergstedts forfatterskab og liv, og operasangeren **Nickie Johansson** synger nogle af hans sange solo og lægger op til fællessang. Kulturstationen i Vanløse.

Lørdag den 14. 8.
Kl. 16.00-18.30

Generalforsamling i Den Danske Sprogkreds.
Kulturstationen i Vanløse.

Onsdag den 15. 9.
Kl. 19.00-21.30

Overrækkelse af **Svanen** og **Ællingen** i Café Oasen
på Kulturstationen i Vanløse. Sang og musik, lækker mad og vin.

Fredag-lørdag
den 17.-18. 9.

Sprogkredsen deltager i **Sprogense** festival på Nordfyn

Herudover afholdes løbende medlemsmøder og møder i Sprogkredsens arbejdsgrupper.

Medlemskab i Den Danske Sprogkreds koster 250 kr. om året og inkluderer 4 numre af *Sprogkræsen*, et eksemplar af Sprogkredsens årlige udgivelse og gratis adgang til kredsens arrangementer.
Et abonnement på **Sprogkræsen** koster 300 kr. pr. år.

Alle Sprogkredsens udgivelser kan bestilles på Sprogkredsens hjemmeside.

Den Danske Sprogkreds
Herlufsholmvej 11, 2720 Vanløse, 38 74 36 00
www.DenDanskeSprogkreds.dk / Facebook: Den Danske Sprogkreds
Youtube: Den Danske Sprogkreds